

Inhoud

Inleiding	7
Het schone bij Dostojevski	15
Tussen zijn en ervaren: Plato of Kant?	25
De schoonheid van Jezus Christus in het evangelie van Lucas	37
De paradoxale schoonheid van het kruis in het evangelie van Johannes	44
De schoonheid van de schepping	54
De schoonheid van de taal	62
<i>De schone taal van Friedrich Hölderlin</i>	63
<i>Het taalgevoel van Peter Handke</i>	66
<i>Literaire taal en preektaal</i>	68
De schoonheid van de muziek	69
De schoonheid van de beeldende kunsten	76
<i>De schoonheid in de architectuur</i>	76
<i>De veranderende kracht van mooie beelden</i>	79
<i>Stille schoonheid</i>	83
De schoonheid van de liturgie	87
De schoonheid van het lichaam	95
De schoonheid van het leven	101
Op weg naar een spiritualiteit van de schoonheid	105
<i>Esthetiek en spiritualiteit bij Dorothee Sölle</i>	106
<i>Schoonheid als het tedere glimlachen van Jezus – Simone Weil</i>	110
<i>Schoonheid en de moraliserende spiritualiteit – Carlo Maria Martini</i>	116
<i>De schoonheid in het innerlijk van de mens – Evagrius Ponticus</i>	120
<i>Schoonheid als thuishaven van het hart – John O'Donohue</i>	122
Zeven houdingen en oefeningen voor een spiritualiteit van de schoonheid	129

1. Kijken	129
2. Genieten	130
3. Dankbaar ontvangen	131
4. Zich door de schoonheid laten genezen	132
5. De eigen schoonheid ontdekken	134
6. Contemplatie en eenwording met het schone	135
7. De wereld en het leven mooi vormgeven	136
Enkele slotgedachten	139
Bronnen en literatuur	141

Inleiding

Twee aspecten hebben tot dusver mijn spiritualiteit bepaald. Ten eerste de gedachte dat de ontmoeting met God ook altijd een ontmoeting met jezelf veronderstelt. Ik heb regelmatig – in navolging van de vroege monniken – verteld hoe je je gevoelens, gedachten, hartstochten en emoties kunt waarnemen en die in het gebed voor God kunt brengen, waardoor ze veranderen.

Het andere aspect is de therapeutische dimensie van de spiritualiteit. Jezus heeft zijn leerlingen uitgezonden om zieken te genezen en demonen uit te drijven. Daarom heb ik de helende kracht van bijbelse teksten, kerkelijke rituelen en spirituele oefeningen overdacht en beschreven. Het was voor mij belangrijk dat er in mijn boeken iets merkbaar was van deze genezende kracht van Jezus.

Over het thema van de schoonheid heb ik niet eerder geschreven. Misschien vragen mijn lezers en lezeressen zich af waarom ik me dan nu op dit onderwerp richt. Eigenlijk was het toeval dat ik me erin verdiepte. Ik moest een vastenpreek houden over het thema ‘Schoonheid en de charme van het geloof’. Bij de voorbereiding van de preek merkte ik hoe heilzaam dit onderwerp voor mij was en hoezeer het mijn spiritualiteit verrijkte. Want als ik over schoonheid nadenk en me verwonder over het schone, blijkt dat uitstekend aan te sluiten bij de contemplatieve en mystieke spiritualiteit. Ik kijk naar dat wat is. Ik laat me raken door het schone, dat ik in de kunst, in de natuur en in de mensen zie. Ik stel me open voor het schone dat me gegeven is. En in dit schone ervaar ik de oerschoonheid van God, waarover de mystici schrijven.

Het is dus een spiritualiteit, waarbij de genade centraal staat en niet mijn eigen handelen. Ik neem het schone waar en merk dat het

me goedgevoelt, dat het een helende werking heeft. De omgang met het schone past dus bij mijn therapeutische spiritualiteit. Het schone, waarover ik me verwonder, waardoor ik me laat fascineren, brengt me in aanraking met mijn eigen schoonheid, met de schoonheid op de bodem van mijn ziel.

Maar het schone voegt nog iets anders toe aan mijn spiritualiteit. Het is een ontvangende en een optimistische spiritualiteit. Deze spiritualiteit heeft niets van doen met inspanning, zoals ascetische spiritualiteit. Ze laat zich door het schone verrassen. Toch verlangt ook deze spiritualiteit naar het doen. Want er is aandacht nodig om het schone waar te nemen. En het vraagt om eerbied. Zonder eerbied verbergt het schone zich voor onze blikken. De spiritualiteit van de schoonheid vervangt andere vormen van spiritualiteit niet. Maar ze vult die wel aan en geeft er de smaak van vreugde en liefde aan. Want zoals Thomas van Aquino zegt:

Pulchra sunt quae visa placent.

Schoon is dat wat bevalt als je het ziet.

Het schone bevalt, schept genoeg. En het schone roept liefde op. Maar het schone is geen moreel appèl, dat we elkaar moeten liefhebben. Het wekt eerder een waardevrije, nog niet op een bepaald 'object' gerichte liefde in ons. In het schone – zo lezen we bij Simone Weil – mogen we de tedere glimlach van Jezus zien.

Maar we appreciëren en bewonderen niet alleen het schone dat ons van buitenaf tegemoetkomt en waarin we ten diepste een glimp opvangen van de oerschoonheid van God. We kunnen het schone ook creëren. Door de tafel mooi te dekken of een kamer goed in te richten voor onze gesprekken. Door ons mooi aan te kleden of door mooie dingen te maken door ambachtelijk werk of kunst. We kunnen het leven mooier maken. We hebben niet alleen te maken met een schone schepping. We zijn ook zelf scheppers van het schone. Wij kunnen deze wereld mooier maken, een vleugje schoonheid in

haar aanbrengen. Zo kunnen we een wezenlijke bijdrage leveren aan de vermenschelijking van de wereld, maar ook zorgdragen voor een betere gezondheid onder de mensen. Want het schone brengt de mens in aanraking met het heilzame en het schone in zijn ziel. Het schone is goed voor onze ziel.

Toen ik me verdiepte in het schone werd ik nogal getroffen door een uitspraak van Dostojevski:

Schoonheid zal de wereld redden.

Ik kwam deze woorden tegen in een boek over Dostojevski, dat de Italiaanse schrijfster Zenta Maurina vóór de Tweede Wereldoorlog schreef. Het bevat een apart hoofdstuk over schoonheid bij Dostojevski. Dit citaat heeft me bij het lezen van de vele boeken, maar ook op mijn eigen zoektocht naar de zin en de spirituele betekenis van de schoonheid vergezeld. Ik heb me steeds weer afgevraagd, waarom het schone me raakt, wat het met mijn ziel en met mijn lichaam doet. En ik heb vastgesteld dat het schone als het ware een toevluchtsoord voor de ziel is, waar je midden in de chaos van het leven kunt uitrusten.

Als ik over het schone schrijf, wil ik niet wegvlugten in estheticisme. Ik wil het schone midden in de realiteit van deze wereld aanschouwen. Als ik me op het schone richt, betekent dit voor mij dat ik troost vind in ons aardse bestaan, met alle bedreigingen en gevaren waar wij aan blootstaan. Juist als ik me inzet voor verbetering van de wereld, heb ik behoefte aan het schone als toevluchtsoord van de ziel en als troost te midden van alle troosteloosheid, die ik in gesprekken met mensen vaak tegenkom.

Bij het schrijven van dit boek stond ik open voor alle schoonheid die ik tegenkwam, maar ook voor dat wat andere schrijvers over het schone hebben geschreven. Verder moest ik constateren dat ik dit thema zelf nogal heb verwaarloosd. Ook in de christelijke spiritualiteit speelt de schoonheid geen belangrijke rol. Er zijn weliswaar en-

kele theologen die erover hebben geschreven, zoals Hans Urs von Balthasar in zijn grote werk *Herrlichkeit*. Vanwege zijn taalgebruik slaagt hij er echter niet in om alle mensen die op zoek zijn enthousiast te maken voor het schone. Het is een theologische taal die alleen academische theologen begrijpen. Karl Rahner, op wie ik ben gepromoveerd en die ik als theoloog bijzonder waardeer, heeft nooit over schoonheid geschreven. Het thema lag buiten zijn horizon, zoals het lange tijd ook buiten de horizon van mijn denken heeft gelegen. Er zijn natuurlijk enkele protestantse theologen die over het schone hebben geschreven: Rudolf Bohren, Karl Barth en Matthias Zeindler. Maar in hun werk mis ik de optimistische blik, waarmee bijvoorbeeld de filosofen van de Oudheid en de theologen van de Middeleeuwen naar het schone keken. De protestantse theologen zijn heel sterk gericht op de schuld, die onze relatie met het schone aantast.

Als ik me met een bepaald thema bezighoud, reageer ik altijd heel alert als het in gesprekken naar voren komt of als ik er iets over lees in de krant of een tijdschrift. Zodra ik de vraag waarover ik op dit moment schreef, beantwoordde en zei dat ik schreef over de schoonheid, ontstond er een levendig gesprek. Ik merkte al snel dat het een thema was dat veel mensen raakt – op verschillende niveaus. Voor veel mensen die problemen hebben met de kerk of met het christelijk geloof, is het schone een plek waar ze God kunnen ervaren of in elk geval ontvankelijk zijn voor de sporen die God in de wereld heeft getrokken. Het schone is in onze gesecculariseerde wereld een plaats geworden waar we met elkaar over geloof en ongeloof kunnen spreken. Voor veel mensen is het schone een wereldlijke toegang tot de spiritualiteit. Anderen hebben zich ook theologisch en filosofisch met het thema beziggehouden. Met verbazing bemerkte ik hoeveel auteurs zich al over dit thema hebben gebogen. Weer anderen tonen interesse voor het thema in relatie tot hun eigen uiterlijk. Ze vertelden me over hun ervaringen met mensen uit hun omgeving die door het verlangen naar schoonheid vaak ziekelijk gedrag zijn gaan vertonen.

Zo vond ik op mijn zoektocht in een tijdschrift van de zorgverzekeraar Barmen een artikel over het thema ‘Wat is mooi?’ Het artikel gaat over de behoefte van mensen om mooi te willen zijn en bespreekt de verschillende schoonheidsidealen. En het gaat vooral over iets waar de zorgverzekeraar belangstelling voor heeft: de talloze cosmetische operaties die mensen tegenwoordig laten verrichten in hun behoefte aan schoonheid.

Veel mensen in onze tijd vinden dat schoonheid maakbaar is. Zowel mannen als vrouwen willen voldoen aan bepaalde schoonheidsidealen. Artsen en psychologen constateren dat steeds meer mensen ontevreden zijn met hun lichaam. Een van de redenen is dat de media en natuurlijk ook cosmeticabedrijven en cosmetische chirurgen het schoonheidsideaal zo eng opvatten

dat er van nature eigenlijk niemand meer is die daar optisch optimaal of in volmaakte vorm aan voldoet. (*Barmer Ersatzkasse* 3/2012, 28)

Veel mensen zijn van mening dat de uiterlijke verschijning van beslissende betekenis is voor succes in het beroepsleven, bij het zoeken naar een partner en voor erkenning in de maatschappij. Daarom gaan veel mannen en vrouwen nogal agressief met hun lichaam om, zonder dat ze zich de risico's van plastische chirurgie realiseren. Velen zijn na de operatie ontevreden, omdat het resultaat niet is zoals ze het zich hadden voorgesteld.

Dat geldt vooral voor ingrepen in het gezicht. Het gezicht wordt door de operatie vaak star als een masker. Zo'n bewegingsloos gezicht wordt door de omgeving niet als aantrekkelijk ervaren. Een mooi gezicht leeft, toont emoties, reacties en stemmingen. Zo bereiken schoonheidsoperaties vaak het tegendeel van dat wat verwacht werd. Ze leiden niet tot meer acceptatie, maar tot afwijzing. Een tragische situatie.

Het artikel in dit gezondheidstijdschrift van de zorgverzekeraar laat zien hoe sterk het verlangen naar schoonheid tegenwoordig is. Maar gelijk wordt zichtbaar dat men schoonheid veel te veel met

het uiterlijk verbindt, met heldere maatstaven hoe een mooi lichaam eruit zou moeten zien. Maar schoonheid is meer dan uiterlijke verschijning. Een lichaam is mooi omdat daar een mooie ziel uit naar voren komt. Ja, ten diepste is een mens mooi als hij liefdevol naar zichzelf kijkt. Want het Duitse woord *schön* (schoon, mooi) hangt samen met het woord *schauen* (schouwen, kijken). Schoonheid heeft altijd met liefde te maken. Alleen wie zichzelf liefdevol aankijkt, is mooi. Wie zichzelf haat, is lelijk (in het Duits: *hässlich*).

Dat geldt ook voor de relatie met anderen: Wie anderen haat, maakt hen lelijk en doet lelijk. Wie anderen liefdevol aankijkt, ontdekt hun schoonheid. De schoonheid zit in de ander. Maar het vraagt ook de bereidheid om die schoonheid te zien. En de eigenlijke voorwaarde om schoonheid te zien is de liefde, de liefdevolle blik.

In dit boek wil ik jou, lieve lezeres, lieve lezer, meenemen op mijn eigen ontdekkingsreis. En ik wens jullie toe dat je het schone, dat je misschien altijd al is opgevallen en steeds weer hebt ervaren, nog bewuster gaat waarnemen. Ik hoop dat de omgang met het schone voor jullie een spirituele weg wordt. Want in het schone ontmoeten we uiteindelijk de schoonheid van God. In het schone spreekt God ons aan, die na de voleinding van zijn schepping heeft gezegd:

dat het heel mooi was.
(Gen. 1:31)

Vaak wordt dit vers vertaald als: ‘En [God] zag dat het zeer goed was.’ Maar het Hebreeuwse woord *tob* kan ook ‘mooi’ betekenen. De Grieken hebben het met *kalos* (schoon, mooi) vertaald. Daarom wens ik jullie toe dat je je in het schone door God zelf laat raken. Maar het schone kan ook afschrikken. Het is een God, die ons uit balans brengt, die ons door het schone tot in ons wezen treft en openbreekt voor iets wat groter is dan wij, wat ons boven

onzelf uittilt. Daarom is het schone een plaats van godsopenbaring, maar tegelijk een plek waar we worden aangemoedigd om te leven, een plaats van troost en genezing van onze wonden.